

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

UOT 821.111

<https://doi.org/10.59849/2311-8482.2024.1.9>

SEVİL MƏMMƏDOVA*

DEVİD HERBERT LOURENSİN YARADICILIĞINDA MÜHÜM YER TUTAN ƏSƏRLƏRİ

Lourens həm ingilis ədəbiyyatında, həm də dünya ədəbiyyatında “Oğullar və sevgililər”, “Göyqurşağı”, “Sevən qadınlar” və “Xanım Çetterleyin məşuqu” əsərləri ilə tanınır. Lourens yaradıcılığında ədəbi janrlardan uğurla bəhrələnmişdir. Onun qısa hekayələri malik olduqları lakoniklik, gözəl təhkiyə strategiyası və bədii mətləbin o dövr estetikasına uyur şəkildə həlli baxımından ümumən XX əsr hekayəçiliyində mühüm yer tutur. Lourensın cəmiyyətə və insana münasibətdə xüsusi mövqə tutması onun təfəkkür və təxəyyülünün aydın təcəssümüdür. O, bir çox mövzulara toxunaraq insanlararası münasibəti daha fərqli tərzdə göstərmişdir. Lourensın yaradıcılığı insanın azadlığı, xüsusilə, qadın xarakteri üzərində cəmlənmişdir. O, insanın bədənini yaxud ruhunu önə çəkərək, insanı insan edən bütün məşhurları qabarıq şəkildə oxucuya təqdim edirdi. Lourens sənayeləşmiş Qərbi mədəniyyətinin insanlara təsirini əsərlərində araşdırır və bu mədəniyyətin tənəzzül etdiyini söyləyir. Onun fikrincə insanlar təbiətin bir hissəsi olduqlarını dərk edəcəklər.

Açar sözlər: David Herbert Lourens, ədəbiyyat, ingilis, cəmiyyət, qadın

Giriş

Lourens geniş həcmli əsərləri ilə yanaşı həm də özünün qısa hekayələri ilə də məşhurdur. “Kapitanın gəlinciyi”, “Tülkü”, “Parabüzən”, “Xrizantema ətri”, “Şahzadə”, “Qız və Qaraçı”, “Türk edilmiş qadın” adlı kiçik hekayələrdir. “Qız və Qaraçı” Lourensın ölümündən sonra çap olunmuşdur. Onun çox yüksək qiymətləndirilən əsərləri sırasına “Prussiyalı və zabıt” adlı qısa hekayələr toplusu 1914-cü ildə çap olunmuşdur. Lourensın “Türk edilmiş qadın” və başqa hekayələr silsiləsi 1924-cü ildə çap olunmuşdur. Lourens ingilis ədəbiyyatında daha çox romanları ilə tanınsa da, o, 800 şeirin müəllifidir. O, ilk şeirini 1904-cü ildə yazır və onun ilk çap olunmuş şeiri “Qocanın arzuları”dır.

Əsas təhlil

I Dünya müharibəsi bir çox yazıçıların yazı üslubunu dəyişdirmişdir. Bir çox yazıçılar əsərlərində səngərlərdə xidmət etməyə böyük yer ayırırsalar da, Lourens əsərlərində, xüsusilə də Kornvolda yaşadığı müddətdə çox böyük dəyişikliklər etmişdir. O, Uolt Uitmanın təsiri ilə sərbəst şeirlər yazmışdır.

Lourens 1928-ci ildə romanlarını daha da təkmilləşdirmək üçün onların üzərində yenidən işləyir. Lourensın kifayət qədər maraq yaratmış şeirləri təbiətlə və təbiətin əsas hissəsi olan quşlar, heyvanlar və güllərdən bəhs edir. “İlan” onun hal-hazırda mövcud olan narahatlığından – insanın təbiətdən uzaqlaşmasından bəhs edir. Onun “Bax! Biz çatmışıq” adlı şeiri müharibə və müharibə sonrası yaranmış vəziyyətdən bəhs edir. Bu şeir onun yaradıcılığının ümumi elementini təşkil edir. Lourens məhəbbətdən bəhs edən şeirləri ilə də tanınır. Ezra Paund ədəbi-tənqidi məqalələrində Lourensın şeirləri haqqında maraqlı fikirlər söyləmişdir. Baxmayaraq ki, Lourensın yaradıcılığında modernizm ənənələri əsas yer tutur, onun əsərləri digər modernist yazıçılardan biri olan Ezra Paunddan fərqlənir. Lourensın modernist əsərlərində hər bir söz diqqətlə yazılmaqla, ümumi mövzuyla ahəngdarlıq təşkil edir. Lourensın hər bir əsərində xüsusi canlılıq var. Lourens, həyatının son on ilini xaricdə yaşasa da, o, qəlbi ilə İngiltərəyə bağlı idi. 1930-cu ildə ölümündən on bir gün əvvəl çap olunmuş “*Gicitkən*” əsərində Lourens İngiltərənin mənəvi iqliminə qarşı olan sərt, *barışmaz* fikirlər irəli sürür. Onun bur neçə şeiri vəfatından sonra “*Sonuncu şeirlər*” adı altında çap olunmuşdur. Bu şeirlər Lourensın ölüm haqqında yazdığı iki məşhur şeiridir. Lourensın digər yazıçılar haqqında söylədiyi tənqidi fikirlər onun təfəkkürünün və yaradıcılığının geniş mənzərəsini təşkil edir. “Tomas Hardi yaradıcılığının tədqiqi” və “Klassik Amerikan ədəbiyyatına dair tədqiqatlar” adlı ədəbi – tənqidi məqaləsində Lourensın yaradıcılığına böyük töhvələr vermiş Vitman, Melvil və Edqar Alan Po yaradıcılığına dair orijinal fikir və mülahizələr xüsusi yer tutur.

Lourensın yaradıcılığında “Xanım Çetterleyin məşuqu” əsəri nəzərəcarpacaq əhəmiyyət kəsb edir. Bu əsər 1928-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarında ciddi şəkildə senzuradan keçdikdən və kifayət qədər qısaltıldıqdan sonra Alfred Nof tərəfindən çap olunmuşdur. Bu nəşr yenidən 1946-cı ildə Siqnet və Penquin kitab evi tərəfindən nəşr olunmuşdur. “Xanım Çetterleyin məşuqu” 1960-cı

İldə Penquin kitab evi tərəfindən tam, qısaldılmamış şəkildə çap olunduqdan sonra böyük ictimai hadisə hesab olunurdu. Bu əsərə qarşı əsas etiraz burada əxlaq normalarından kənar olan sözlərin işlədilməsi idi. 1960-cı ildə bir çox ədəbi tənqidçilər və ekspertlər Helen Hardner, Riçard Hoqart, Reymond Vilyamz və Norman Sent, Con Stevas bu əsəri müdafiə etmiş və öz fikirlərini söyləmişlər. Bu əsərin çapından sonra Birləşmiş Krallıqda əsərləri ciddi senzuradan keçirmədilər.

Lourensin vəfatından bir müddət sonra bir çox ədəbi tənqidçilər onun haqqında nekroloq yazmağa başladılar. E.M.Forster Lourens haqqında dediyi qərəzli fikirləri ilə fərqlənir. Lakin bir çox ədəbi tənqidçilər Lourensin həyatı və yaradıcılığı haqqında yüksək fikirlər söyləmişlər. Onunla uzun müddətdən bəri dostluq münasibətləri olan Ketrin Konvol 1930-cu il martın 16-da "Time and Tide" adlı məktubunda Lourens haqqında qərəzli fikirlər söyləyən ədəbi tənqidçilərə sərt cavab vermişdir.

Aldos Haksli 1932-ci ildə çap etdirdiyi məktublar toplusunun girişində Lourensin yaradıcılığına yüksək qiymət verirdi. Lourens yaradıcılığının ən güclü "vəkili" ədəbi tənqidçi F.R.Livis idi. Onun fikrincə Lourens ingilis nəsrinin inkişafına çox böyük töhfələr vermişdir. Livis "Göyqurşağı", "Sevən Qadınlar" və qısa hekayələr toplusunu ingilis ədəbiyyatının vacib əsərləri hesab edir. Onun fikrincə 1960-cı ildə çapına icazə verilmiş "Xanım Çetterleyin məşuqu" romanı Lourensin məşhurluğunu daha da artırmışdır.

Lourens yaradıcılığında feminizm ruhu hiss olunur. Onun qadın qəhrəmanları güclü, müstəqil və cəmiyyət arasında xüsusi mövqə tuturlar. Onun əsərlərinin mərkəzi hissəsini gənc, azad qadın obrazları təşkil edirlər. Lakin feminizm mövqeli ədəbi tənqidçilər Lourensin əsərlərindəki qadına münasibəti qəbul etmirdilər. Keyt Milletin fikrincə Lourens qadın obrazları vasitəsi ilə kişi obrazlarının üstünlüyünü önə çəkir [1, s. 237].

Lourensin ədəbi yaradıcılığa olan marağı ilə yanaşı rəssamlığa qarşı da tükənməz məhəbbəti var idi. Onun rəsm əsərləri 1929-cu ildə Londonda Veren Qalereyasında nümayiş etdirmişdir. Bu qalereyaya az müddət ərzində 13000 insan baş çəkmişdir. Bir çox rəssamlar və ekspertlər bu rəsm əsərlərini yüksək qiymətləndirmişlər. Qven Con Lourensin rəsm əsərlərini "real gözəllik və həyat mənzərəsi" adlandırmışdır. Lakin bir neçə insanların şikayətini əsas gətirərək polis Lourensin sərgilənən iyirmi beş əsərindən on üçünü sərgidən götürmüşdür. Lourens bu əsərləri bir daha İngiltərədə sərgiləməyəcəyini söylədikdən sonra bu rəsm əsərlərini geri götürmüşdür. Onun rəsm əsərlərinin böyük bir hissəsi Yeni Meksikada, Taos Otelində foyeləri bəzəyir.

Lourens həm ingilis ədəbiyyatında, həm də dünya ədəbiyyatında "Oğullar və sevgililər", "Göyqurşağı", "Sevən qadınlar" və "Xanım Çetterleyin məşuqu" əsərləri ilə tanınır. Lakin bu əsərlər haqqında müəyyən bir dövr ərzində çox ziddiyyətli fikirlər söylənmişdir. Zamanla Lourensin ölümündən sonra ziddiyyətli fikirlər dəyişmiş və onun əsərlərinin modernizm ədəbiyyatına çox böyük töhfələr verdiyi söylənmişdir. Bu əsərlər oxucuda çox böyük dərin təəssüratlar yaradır. Lourensin əsərlərinin başlıca mövzusu çağdaşlığın insan həyatına və dünyagörüşünə təsiridir. O, daha çox müasir həyatın insan zəkasına təsirini araşdıraraq maraqlı fakt və arqumentlər irəli sürür. "Göyqurşağı" əsərində. Belə bir pasaj var:

"It happened she came down to the Marsh with the child whilst he was in this state. Then he stood over against her, strong and heavy in his revolt, and though he said nothing, still she felt his anger and heavy impatience grip hold of her; she was shaken again as out of a torpor. Again her heart stirred with a quick, out-running impulse, she looked at him, at the stranger who was not a gentleman yet who insisted on coming into her life, and the pain of a new birth in herself strung all her veins to a new form. She would have to begin again, to find a new being, a new form, to respond to that blind, insistent figure standing over against her.

A shiver, a sickness of new birth passed over her, the flame leaped up him, under his skin. She wanted it, this new life from him, with him, yet she must defend herself against it, for it was a destruction.

As he worked alone on the land, or sat up with his ewes at lambing time, the facts and material of his daily life fell away, leaving the kernel of his purpose clean. And then it came upon him that he would marry her and she would be his life" [2].

Tərcüməsi: "Elə oldu ki, o bu vəziyyətdə olanda qadın uşaqla Marşa düşdü. Sonra o, yaxına gəlib qadının başının üstünü kəsdirdi, içindəki kükrəyiş güclü və təlatümlü idi, bircə kəlmə söz deməsə də qadın onun qəzəb və ağır səbirsizliyi dalğalara dönüb başının üstünü aldı, üstünə çökdü, hər şey elə baş verdi ki, bir anlığa təəccübdən yerində donub qaldı. Yenə də ürəyi bərk döyünməyə başladı, sinəsi alışıb yanırıdı. Qadın ona, tanımadığı adama baxdı, hansı ki, hələ centlmen deyildi, ancaq

nədənsə onun həyatına girməkdə inad edirdi və yeni doğuluşun ağrısı necə oldusa bütün damarlarına doldu. Qadın hər şeyi təzədən başlamalıydı, yeni bir varlıq tapmalıydı, yeni forma əldə etməliydi, bu kar və kor insana lazımı cavab verə bilsin.

Yeni doğuluşun titrəyişi, xəstəlik həyəcanları bütün canını bürüdü, alov dilimləri üstünüə yürüdü, dərisini yaladı. Qadın bunu, bu yeni həyatı ondan istəyirdi, anacq həm də özünü buna qarşı qorunmalıydı, çünki bu zəlzələdən başqa bir şey deyildi.

Torpaqda işləyəndə, yaxud balalama əsnasında qoyunlarıyla oturanda, gündəlik həyatının faktları qeybə çəkilirdi, ortada quru mahiyyət qalırdı. Sonra anladı ki, kişi onunla evlənəcək və qadın onun həyatının bir parçası olacaq”.

Lourensin Şərqi Avstraliyaya səfəri zamanı yazdığı “Kenquru” əsəri də onun yaradıcılığında mühüm yer tutur. Lourens “Kolluqdakı oğlan” və “Kenquru” əsərlərində Avstraliyanı fantastik, zərif və insan ayağı dəyməmiş gözəl məkan adlandırır. “Kenquru” əsərində başlıca mövzu Avstraliya təbiətidir. “Kolluqdakı oğlan” əsərində kolluq-güc, sirlə həyatın və azadlığın yaradıcısı kimi təsvir olunur. Lourensin Avstraliyanın landşaftının qeyri-adi tərzdə təsviri yüksək qiymətləndirilir, amma onun milli xüsusiyyət haqqında söylədikləri ciddi narazılıqla qarşılanmışdır. O, gördüyü və dərk etdiyi hər bir işə qarşı məntiqi və mənəvi letargiya mövqeyindən yanaşır. Lourens “Kenquru” əsərini altı həftə içində yazmışdır. O, Meksikada olarkən bu əsəri yenidən nəzərdən keçirib üzərində işləsə də əsər avtobioqrafik çərçivədən kənara çıxmamışdır.

Lourensin bu əsəri Avstraliyada yaşadığı hər bir günün mənzərəsini, onda yaratdığı təəssüratları özündə əks etdirir. Əsərin yorulmaz qəhrəmanı Riçard Somers, Lourensin xarici görünüşü dəyişdirilmiş simasıdır. Harriet Lourensin həyat yoldaşı Freyda Viklini özündə təcəssüm etdirir. Əsərdə baş verən bir çox hadisələr Lourensin Avstraliyada yaşadığı müddətdə baş vermişdir. Əsərin qeyri-müəyyən mənzərəsi Sommersin daxili aləmi ilə ifadə olunur ki, bu da ən müxtəlif qəliz vəziyyətlərdə insan xarakterinin proqnozlaşdırılmayan gizlirlərini ortaya qoyur. Onun siyasətə marağı, Avropa xatirələri, evliliklə bağlı fikirləri, demokratiya, faşizm və sosializmə münasibəti təxəyyülünün bədii şəkildə tiffadəsidir. Lourens əsərdəki Sommers obrazı vasitəsi ilə siyasi partiyalar haqqında maraqlı fikirlər irəli sürmüş, onların cəmiyyətə necə xidmət etdiyini qeyri-adi tərzdə göstərə bilmişdir. Lourens dinə olan baxışlarını da oxucuya çatdıraraq, müəyyən faktlarla bu fikir və ideyaların dövr və zamanla bağlı nöqtələrini daha qabarıq şəkildə ifadə edə bilmişdir. Vitmanın sevgi haqqında dediyi fikirlərə cavab vermişdir. Bu situasiyada insanların sevgi kimi hislərlə bağlı ürəklərinə hakim kəsilən təsəvvürlər kökündən dəyişir və ortaya çox maraqlı mənzərələr çıxır.

Lourens yaradıcılığında ədəbi janrlardan uğurla bəhrələnməmişdir. Onun qısa hekayələri malik olduqları lakoniklik, gözəl təhkiyə strategiyası və bədii mətləbin o dövr estetikasına uyğun şəkildə həlli baxımından ümumən XX əsr hekayəçiliyində mühüm yer tutur. “*Xrizantema ətri*”, “*Canışinin qızı*”, “*Prussiyalı zabit*” onun yaradıcılığının ilk illərinə aid əsərlərdir. “İki mavi quş”, “Adaları sevən insan” və “Əşyalar” adlı qısa hekayələri oxucuların böyük marağına səbəb olmuşdur. Bu hekayələrdə insan hislərinin təsviri öz orijinallığı ilə seçilir, müəllif ilk baxışdan qərribə kompozisiya və süjet dönüşlərindən istifadə edir; kiçik həcmli hekayədə, deməli, çox dar və darısqal bir məkanda hadisələri elə dəqiqliklə fraqmentlərinə ayırır və sonda onları elə bir kombinasiyada birləşdirir ki, bədii mətləbin həlli oxucunu heyretləndirir.

Çağdaş ispan yazıçısı Reman Sender Lourensin yaradıcılığından danışarkən müasir dövrdə onu dünyaya gələn ilk insan adlandırır. Bu fikir təsadüfən səslənmiş gəlişi gözəl bir fikir deyildir, çünki bədii nəsrə modernist estetika və poetikanın bir sıra prinsiplərinin formalaşması məhz onun adıyla bağlıdır. Yazıçının bədii mətnlərində həmin bu yeni dünyanın ilk cüvərləri görünməyə başlamış, yeni dünya və həyatın siması bütünlü koloriti ilə məhz onun yaradıcılığında əksini tapmışdır. Lourensin əsərləri yaşadığı müddətdə sürətlə məşhurlaşmış və dəfələrlə çap olunmuşdur. Ona olan marağın əsas səbəbi qələmə aldığı əsərlərin müasir dövrü, onun əsas problemlərini, cəmiyyətdə baş verən neqativ halları qeyri-adi üslubla oxucuya çatdırması idi. Lourens insanlararası və qadınla kişi arasında olan münasibətə fərqli tərzdə yanaşır. Burda bir məqama diqqət yetirmək zəruridir: bir var, artıq oturmuş poetika sistemindən istifadə edərək dünya, gerçəklik və insan mənzərələrini bədii dillə əks etdirəsən, bir də var, bu sistemi sən özün yaradasan, yəni, D.H.Lourens tək cə modernist poetikanın bədii ədəbiyyatda ifadəçisi olmamış, eyni zamanda cəmiyyətin lap işıq düşməyən, insanların xəbərsiz olduqları küncələrində yatıb qalan çox mühüm nəsneləri nəsrin, ədəbiyyatın koloriti ilə təqdim etmişdir. Bu təqdimat unikal xarakter daşıyır.

Lourens sənayeləşmiş Qərbi mədəniyyətinin insanlara təsirini əsərlərində araşdırır və bu

mədəniyyətin tənəzzül etdiyini söyləyir. Onun fikrincə insanlar təbiətin bir hissəsi olduqlarını dərk edəcəklər. Onun yaradıcılığının əsasını təşkil edən üç böyük roman – “Oğullar və sevgililər”, “Göyqurşağı”, “Sevən qadınlar” əsərləri cəmiyyətin təbiətlə birliyini özündə ehtiva edir. Lourensin əsərləri onun daxili aləminin əksidir. D.H.Lourens köhnə dünya ilə yeni dünyanın sərhəddində dayanaraq dünyanın insan mənzərələrindəki elə yaygın nöqtələri ədəbi mikroskopun altında böyüdüüb təqdim edib ki, hər iki tərəfin sevinc və dərdi, faciə və qəlizlikləri bir mətn daxilində, insanı heyretləndirən üslub vasitəsi ilə göstərilmişdir.

Onun yaradıcılığının ilk illərinə imajist yazıçıların xüsusi ilə də, Ezra Paundun böyük rolu olmuşdur. Ezra Paund Lourensi öz yazıçılarının əhatəsinə almaq istəsə də, o, özünəməxsus yazı tərzinin olmasını daha üstün seçmişdir. O, insanın daxili aləmini bürüzə verən, motivasiya edən yaradıcılıq üslubunu üstün tuturdu. Onun əsərləri özündə təbiət və bitkilərə xüsusi marağı əks etdirməklə yanaşı, həm də anqlo-sakson cəmiyyətini oxucuya daha aydın şəkildə təqdim edir.

Lourens müasir sivilizasiyada mövcud nöqsanları üzə çıxarırdı. Nitşe və Freydingin əsərləri ilə tanış olduqdan və alman ekspressionistlərinin əsərlərini oxuduqdan sonra Lourens cinsi bərabərsizliyin ingilis sivilizasiyasına mənfi təsir etdiyini söyləmişdir. O bunda xristianlığı günahkar hesab edərək onu insan məniyi iki yerə - ruh və bədənə bölməkdə təqsirləndirir. Lourens Freydingin nəzəriyyəsiindən bəhrələnərək “*Oğullar və sevgililər*” əsərində oğul və ana münasibətini önə çəkir. Bu əsər avtobiografik romandır. Əsərdə baş verən hadisələr Lourensin həyatının erkən illərini, İstvud və Heqlərin fermasını özündə əks etdirir. Əsərin baş qəhrəmanı Pol Morel Lourensin əsərdəki əksidir. İçki düşkünü mədən işçisi ata və ona müqavimət göstərən ana isə onun valideynlərinin və erkən yaşda vəfat edən gənc Vilyam isə Lourensin vəfat etmiş Ernest adlı qardaşının prototipidir [3, s. 74].

Diqqət edin: “*Walter Morel seemed melted away before her. She was to the miner that thing of mystery and fascination, a lady. When she spoke to him, it was with a southern pronunciation and a purity of English which thrilled him to hear. She watched him. He danced well, as if it were natural and joyous in him to dance. His grandfather was a French refugee who had married an English barmaid – if it had been a marriage. Gertrude Coppard watched the young miner as he danced, a certain subtle exultation like glamour in his movement, and his face the flower of his body, ruddy, with tumbled black hair, and laughing alike whatever partner he bowed above. She thought him rather wonderful, never having met anyone like him. Her father was to her the type of all men. And George Coppard, proud in his bearing, handsome, and rather bitter; who preferred theology in reading, and who drew near in sympathy only to one man, the Apostle Paul; who was harsh in government, and in familiarity ironic; who ignored all sensuous pleasure: – he was very different from the miner. Gertrude herself was rather contemptuous of dancing; she had not the slightest inclination towards that accomplishment, and had never learned even a Roger de Coverley*” [4].

Tərcüməsi: “*Uolter Morel görünürdü ki, onun qarşısında özünü itirib. Şaxtaçı üçün o, sirlə və füsunkar bir qadın idi. Onunla danışmağa başlayanda anladı ki, bu, təmiz ingilis dilinin cənub ləhcəsiydi, bu da onu həyəcanlandırır. Qadın gözləriylə onu izləyirdi. Qadın yaxşı rəqs edirdi, sanki rəqs eləmək onun üçün son dərəcə təbii bir şeydi. Babası fransız qaçqınıydı, ingilis bufetçi qadınla evlənmişdi, - şübhəsiz, əgər buna evlənmək demək olardısı. Gertruda Koppard gənc şaxtaçını müşahidə edir, rəqs etdiyi zaman hərəkətlərində yüngül şadyanalıq hiss edilirdi, hardasa qlamura bənzəyirdi, üzü isə bədəninin gülü-çiçəyi idi... Qadın onu kifayət qədər qərībā hesab edirdi, indiyə qədər beləsinə rəstənməmişdi. Atası indiyə qədər bütün kişi tiplərinin simvolu idi. Corc Koppard vüqarlı duruşu, gözəlliyi və sərtliyi ilə meydan oxuyurdu; ilahi mətnləri oxumağı xoşlardı və simpatiyası da həvari Pavel üçün idi; idarəetmə işlərində sərt idi, adi danışq tərzində ironiyalı; hissi feyzləri rədd edərdi və bununla da şaxtaçıdan kəsin fərqlənərdi. Gertrudanın özü rəqsə son dərəcə etinasız yanaşardı; belə bir sahədə uğur qazanmağa zərrə meyli yox idi, hətta indiyə qədər bir dəfə də olsa Rocer dö Kaverlini öyrənməyə cəhd etməmişdi”.*

Lourens yaradıcılığının ilk illərində fəhlə sinfinin yazıçısı adlandırılaraq İngiltərənin əyalətində yaşayan ailələrin həyatını əks etdirdiyi fikri irəli sürülürdü. Lakin Lourens modernizm ədəbiyyatının əsas simalarından biri olaraq əsərlərindəki qadın obrazlarının fərqliliyi ilə seçilir. Lourens dinə qarşı qərəzli fikirlər söyləməyən, müasir həyat üçün yeni dini və mənəvi əsaslar yaradan yazıçı kimi də qəbul olunur. O, ingilis modernist ədəbiyyatının inqilabi gücü hesab olunur. Lourens dövrünün sənayeləşmiş sivilizasiyasına qarşı qərəzli mövqə tuturdu. Onun fikrincə müasir insanda təbii hisslərin və emosiyaların boğulması insan ruhuna dağıdıcı təsir göstərir. Lourens müasir sivilizasiyanın insanı dəyişdirdiyini, iş rejiminin insanı qula çevirdiyi fikrini irəli sürür. Beləliklə,

Lourensin yaradıcılığında yeni cəmiyyətin ilkin emosiyaları təbii şəkildə təqdim edilir, bu faktın özü deməyə əsas verir ki, D.H.Lourensin yaradıcılığı nəsrədə modernist poetikanın əsas ifadəçisi rolunda çıxış edir. Bu ilkin emosiyalar olmadan heç bir poetik sistem, yaxud estetik prinsiplər şəbəkəsi insanı bu qədər mükəmməlliklə təsvir edə bilməzdi, bu səbəbdən Lourensin yaradıcılığını modernizmin məhək daşlarından biri hesab etmək olar.

Buna görə, təbiidir ki, D.H. Lourens bir nasir kimi emosional həyatla daha çox maraqlanır, tənqidi məqalələrində bu qatın insan məninin əsasını təşkil etdiyini söyləyirdi. O, insanı mədəniyyət və biologiyanın qarışığı hesab edirdi. Lourens senzuraya qarşı idi. Onun yaradıcılığının əsas mövzusu insan hissləri: kişi və qadın arasında və insanla təbiət arasında olan münasibət təşkil edir. Lourens “təfəkkür və bilik” anlayışının “ruh və bədəndən” ayrılmasının mənfi hal olduğunu və bunun tənəzzülə səbəb olduğunu söyləyir. O, saf hisslərin və qarşılıqlı münasibətin kişi və qadının tənəzzüldən qoruyan yeganə məfhum olduğunu bildirir.

Lourensin irəli sürdüyü qadın məfhumunun əsasında müharibə dövründə qadın hərəkatının müəyyənləşdirdiyi hüquq və azadlıq dururdu. Onun fikirləri sənaye üzərində qurulmuş kapitalizmin əleyhinə olan siyasi baxışlar idi. Lourens qadınları bəşəriyyəti xoşbəxt edə bilən bir vasitə hesab edirdi. Onun əsərlərindəki qadın obrazları yaşadığı dövrə qədər olan əsərlərdəki qadın obrazlarından köklü şəkildə fərqlənir.

Lourensin səciyyəvi hesab etdiyi təbii insana məhəbbəti onda təbiətə - fəsillərə, təbii varlıqlara, xüsusi ilə də, güllərə qarşı qarşısız sevgi yaradır. O, sənayeləşməni və şəhər həyatını cəmiyyətə yönəlmiş mənfi qüvvə hesab edir.

Lourensin əsərləri ölümündən sonra daha da məşhurlaşdı. Onun reputasiyası 1930-cu illərdə pisləşmişdi. Lourensin əsərləri qeyri-ənənəvi idi və bu ona kifayət qədər düşmən qazandırır. 1960-cı ildən sonra o, XX əsrin böyük roman yazıçısı kimi qəbul olunmağa başladı. 1990-cı illərdə isə onun reputasiyası yenidən süqut etməyə başladı. Bir çox yazıçı və ədəbi tənqidçi onu yazıçı kimi ictimai və ədəbi aləmdə qəbul etmirdi. Lourens yaşadığı ədəbi əsrdə problemli fiqur kimi qəbul edilirdi. Bəzən o, düşünülməmiş tərzdə faşizmin tərəfdarı elan olunurdu. Onun əsərlərinin və bütün məktublarının tam şəkildə çapı bu böyük yazıçının gələcəkdə də qəbul ediləcəyinin sübutudur [5, s.17].

Lourensin cəmiyyətə və insana münasibətdə xüsusi mövqə tutması onun təfəkkür və təxəyyülünün aydın təcəssümüdür. O, bir çox mövzulara toxunaraq insanlararası münasibəti daha fərqli tərzdə göstərmişdir. Lourensin yaradıcılığı insanın azadlığı, xüsusilə, qadın xarakteri üzərində cəmlənmişdir. O, insanın bədənini yaxud ruhunu önə çəkərək, insanı insan edən bütün məfhumları qabarıq şəkildə oxucuya təqdim edirdi.

Lourens əsərlərində baş verən hadisələri ənənəvi nəql tərzində oxucuya çatdırır. O, obrazları vasitəsi ilə imajizm üslubundan istifadə edərək “göstərmək” və “demək” tərzini üstün tutur. Məlumat üçün qeyd edək ki, imajizm XX əsrin 10-cu illərdə İngiltərədə meydana gələn, onun adını eşitcək kimsə düşünə bilər ki, hərəkatın məqsədində mücərrəd poetik cəhətlər yer alıb, ancaq bu heç də belə deyildir, yəni, sözügedən hərəkatın qarşısına qoyduğu məqsəd reallığı doğru və dürüst təsvir etməkdən ibarət olub. Bu müstəvidə şablon poetik klişelərdən qətiyyətlə vaz keçilir, əsas diqqət qeyri-adi obrazlara müraciət olunurdu. Çünki imajistlərin əsas hədəfi xüsusən poeziyada poetik dili yeniləməkdən ibarət idi.

Lourensin 1915-ci ildə yazdığı “Göyqurşağı” əsəri Nottinqemdə yaşayan Brenqven ailəsinin üç fərdindən bəhs edir. Bu kitab Brenqven ailəsində 1840-cı ildən 1905-ci ilə qədər yəni 65 ildə baş verən hadisələri əhatə edir. Burada Brenqven ailəsinin fərdlərinin Britaniyada baş verən sənayeləşmənin təsirindən sevgiyə qarşı münasibətlərinin necə dəyişməsi önə çəkilir. Əsərin mərkəzi obrazı Tom Brenqvendən geniş bəhs edilir. Tom Brenqvenin nəvəsi Ursula universitetdə təhsil alır və gələcəkdə müəllim olmaq istəyir. Əsər Brenqven sülaləsinin təsviri ilə başlayır. Sonra Tom Brenqvenin polşalı qaçqın Lidiaya vurulmasından söz açılır. Əsərin sonrakı hissəsində Lidianın ilk ərinədən olan qızı Anna və Tomun qardaşı Vil ilə olan münasibəti önə çəkilir. Əsərin sonuncu və ən böyük hissəsi Ursuladan, onun ətrafındakı insanlarla münasibəti, onun idealında olan məhəbbət axtarışı daha geniş əks olunur. Bu hissədə Ursulanın polyak əsilli britaniyalı əsgər Skrebinski ilə münasibəti haqqında danışılır [6, s. 79].

“Göyqurşağı” mövzusu 1920-ci ildə “Sevən qadınlar” əsəri ilə davam edir. Lakin Lourens bu iki əsəri “Bacılar və nişan üzüyü” adı altında çap etdirmək istəsə də, çap zamanı bu əsərlər ayrı-ayrı başlıqlarda təqdim edilir. Ursulanın mənəvi və emosiya daşqınları ilə dolu axtarışı “Sevən qadınlar” əsərində də davam edir. Bu əsərdə o, əsas obraz kimi oxucuya təqdim olunur. Burada Ursulanın

Rupert Birkinlə münasibəti əksini tapır. Əsər Ursula və bacısının Beldoverdəki atasının evində paltar tikərkən evlilik haqqında söhbət etməsi ilə başlayır. İki bacı paltar tikməyi dayandıraraq yerli toya baxmağa gedirlər. Ursula və bacısı, Qerald Kriç və Rupert Birkinlə tanış olur. Beləliklə, əsər bacıların sevgi münasibətinin təsviri ilə davam edir. Rupert Birkin həyata olan qeyri-ənənəvi baxışlı məktəb müfəttişidir. Qerald Beldover bölgəsinin sənayesinin əsasını təşkil edən yerli mədənin varisidir. Əsərin əvvəlində Birkin və Qerald bir-birlərinə nifrət edirlər. Lakin Londona gedərkən bir-biri ilə yaxından tanış olurlar. Əsərin adında əks olunan qadınlar Ursula və bacısı Qudrundur. Onlar müasir düşüncəli, savadlı və azad qadınlardır. Qudrun da bacısı kimi müəllim və azad ruhlu rəssamdır. Əsərdə Ursulanın sevgilisi Rupert Birkin Lourensin dünyagörüşünü özündə əks etdirir. Ursula və Rupertin məhəbbəti saf və ümidvericidir. Qudrun və Qeraldın münasibətləri tam fərqlidir. Onlar hökmranlığı daha üstün tuturlar. Birkin və Ursulanın münasibətləri bir-birini tamamlayır. Qerald-Qudrun münasibətlərində isə kişi hökmranlığı üstünlük təşkil edir. Onlar arasında olan son münaqişə xizək kurortunda baş verir. Qerald qarın üzərində ümitsiz şəkildə gəzərkən yıxılaraq vəfat edir.

“She was curiously hard, and then passionately tenderhearted. Her mother was ill, the child stole about on tip-toe in the bedroom for hours, being nurse, and doing the thing thoughtfully and diligently. Another day, her mother was unhappy. Anna would stand with her legs apart, glowering, balancing on the sides of her slippers. She laughed when the goslings wriggled in Tilly’s hand, as the pellets of food were rammed down their throats with a skewer, she laughed nervously. She was hard and imperious with the animals, squandering no love, running about amongst them like a cruel mistress.

Summer came, and hay-harvest, Anna was a brown elfish mite dancing about. Tilly always marvelled over her, more than she loved her.

But always in the child was some anxious connection with the mother. So long as Mrs. Brangwen was all right, the little girl played about and took very little notice of her. But corn-harvest went by, the autumn drew on, and the mother, the later months of her pregnancy beginning, was strange and detached, Brangwen began to knit his brows, the old, unhealthy uneasiness, the unskinned susceptibility came on the child again” [7].

Tərcüməsi: *“Qadın təəccüb doğuracaq dərəcədə sərt, ehtiras yaradacaq dərəcədə zərif idi. Anası xəstələnmişdi, uşaq saatlarla yataq otağında gizlənər, barmaqları üstə yeriyirmiş kimi zöünü aparar, həm də guya şəfqət bacısıdır və bunu düşünərəkdən və inadla eləyər. Ertəsi gün anası çox kədərləndi. Anna ayaqlarını aralayıb dayanmışdı, şap-şapları üstündə müavizəni saxlamağa çalışırdı. Qaz balası Tillinin əlində qıvrılanda onu gülmək tutdu, bu zaman yemək dənələrini şişlə onun ağzına itələndiyini görəndə əsəbi şəkildə qışqırdı. Heyvanlarla sərt və hökmlü idi, heç zaman sevgisini bildirməzdi, onların arasında sərt sahibə kimi gəzişərdi.*

Yay gəldi, ot yığına başladı, Anna ortalıqda rəqs edən pəri kimi ydi. Tilli ona çox heyran idi, o isə Tillini bu qədər sevməzdi.

Ancaq uşaqla arası arasında həyəcan doğurduan bir bağ var idi. Misis Brenqvendə hər şey normal, qaydasında olanda uşaq oynayır və heç nəyə baxmazdı. Anacq tezliklə yığına başladı, payız gəlirdi, hamiləliyinin son ayında olan anası özünü çox qərribə aparırdı, Branqven qaş-qabağını salladı, bununla da uşaqda köhnədənqalma vərdislər qayıtdı, özünü müdafiəsiz və həyəcanlı hiss etməyə başladı”.

Lourensin erkən romanlarının əsas mövzusunı tamamlanmış sevgi və müasir evliliyin axtarışı təşkil edir. Onun əsərlərinin heç biri xoşbəxt sonluqla bitmir. Lakin Lourensin ədəbi yaradıcılığı bir çox insanlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilir və onun özünəməxsus tərzdə yazdığı əsərləri oxucuların diqqətini cəlb edir. “Oğullar və sevgililər” əsərində Lourens təbiət və onun insanın daxili dünyasına yaxın olan ünsürlərindən məharətlə istifadə edir. Bəzən hava və ətraf mühit, təbiət əsərdəki obrazların əhval-ruhiyyəsinə təsir edir. Lourensin bu əsərlərindəki obrazlar təbiətdə yalnız qalarkən təbiətə daha yaxın olurlar; bu şəraitdə həmin qəhrəmanlar özlərinə təbiətin dar bir guşəsindən abxmaq şansı qazanırlar. Lourens güllərdən istifadə etməklə insan və təbiət arasında olan əlaqəni daha da qabarıq şəkildə əks etdirir. Lourens “Oğullar və sevgililər” əsərində bədən və ruh anlayışlarına toxunur, bu mövzunu ənənəvi müstəvidə inikas etməkdən vaz keçərək belə bir həqiqəti qabarıq şəkildə nəzərə çarpdırır ki, bu məvhumlar bəzən bir-birini tamamlamaq yerinə bir-birinə qarşı çevrilir və əsl insan faciəsi başlayır. Lourens bu əsərdə sevgi və nifrət arasında olan ağlagəlməz keçidləri ziddiyyətli obrazlar vasitəsi ilə göstərir.

Nəticə

D.H.Lourens XX əsrin əvvəllərində təkcə ingilis ədəbiyyatında deyil, həm də dünya ədəbiyyatında özünəməxsus yanaşma tərzilə seçilir. Onun əsərləri bir çox mübahisələrə, çap qadağaları ilə üzləşsə də, hal-hazırda XX əsr ədəbiyyatının mühüm simalarından sayılır.

ƏDƏBİYYAT

1. West, Rebecca. D.H.Lawrence: An Elegy / Rebecca West. – London: Seeker, – 1930. – 103 p.
2. <https://www.gutenberg.org/files/4240/4240-h/4240-h.htm>
3. Modiano, Marko. Domestic Disharmony and Industrialization in D.H.Lawrence's Early Fiction / Marko Modiano. – Uppsala, Sweden: Uppsala University, – 1987. – 329 p.
4. <https://www.gradesaver.com/lady-chatterleys-lover/study-guide/summary>
5. Davey, Charles. D.H.Lawrence: A Living Poet / Charles Davey. – London: Brentham Press, – 1985. – 196 p.
6. Lawrence, D.H. "The Rainbow" / D.H.Lawrence. – London: British Council, – 1976. – 441 p.
7. <https://www.gutenberg.org/files/60547/60547-h/60547-h.htm>

**Azərbaycan Texniki Universiteti,
Xarici dillər kafedrasının baş müəllimi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
e-mail:sevil.mammadova84@gmail.com.
ORCID COD:0009-0004-0730-7256*

Sevil Mammadova**THE MAIN WORKS OF DAVID HERBERT LAWRENCE'S CREATIVITY**

Lawrence is known both in English and in world literature for his works «Sons and Lovers», «Rainbow», «Women in Love» and «Mrs. Chatterley's Lover». Lawrence successfully used literary genres in his work. His stories occupy an important place in the narrative of the 20th century thanks to their brevity, a beautiful development strategy and the solution of the artistic theme in accordance with the aesthetics of that time. Lavrentiya's special attitude towards society and man is a vivid embodiment of his thinking and imagination. He touched on many topics and showed the relationship between people in a different way. Lawrence's work was focused on human freedom, especially the female character. He emphasized the body or soul of a person and clearly presented to the reader all the concepts that make a person a person. In his works, Lawrence examines the influence of industrialized Western culture on people and says that this culture is in decline. According to him, people will understand that they are part of nature.

Keywords: *David Herbert Lawrence, literature, English language, society, woman.*

Севиль Мамедова**ОСНОВНЫЕ РАБОТЫ ТВОРЧЕСТВА ДЭВИДА ГЕРБЕРТА ЛОУРЕНСА**

Лоуренс известен как в английской, так и в мировой литературе своими произведениями «Сыновья и любовники», «Радуга», «Влюбленные женщины» и «Любовник миссис Четтерли». Лоуренс успешно использовал в своем творчестве литературные жанры. Его рассказы занимают важное место в повествовании XX века благодаря своей краткости, красивой стратегии развития и решению художественной темы в соответствии с эстетикой того времени. Особое отношение Лаврентия к обществу и человеку является ярким воплощением его мышления

и воображения. Он затронул многие темы и по-другому показал отношения между людьми. Работа Лоуренса была сосредоточена на свободе человека, особенно женского персонажа. Он подчеркнул тело или душу человека и наглядно представил читателю все понятия, делающие человека человеком. Лоуренс в своих работах исследует влияние индустриализированной западной культуры на людей и говорит, что эта культура находится в упадке. По его словам, люди поймут, что они часть природы.

Ключевые слова: Дэвид Герберт Лоуренс, литература, английский язык, общество, женщина.

Filologiya elmləri doktoru Fərman Xəlilov tərəfindən təqdim edilmişdir.

İlk daxilolma tarixi: 15.02.2024

Son daxilolma tarixi:12.03.2024